

Milli Mücadele Döneminde Kazım Karabekir Paşa'nın Enver Paşa Hakkındaki Düşünceleri ve İstihbarat Çalışmaları

In The Turkish National Struggle Period Kazım Karabekir Pasha's Perspective and Intelligence Studies On Enver Pasha

Nevzat ARTUÇ*

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Altınşehir/ADİYAMAN, nartuc27@gmail.com

ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0001-5405-4862

ÖZ

Milli Mücadele Dönemi'nde Enver Paşa ve arkadaşlarının faaliyetleri ve niyetleri hakkında Kazım Karabekir tarafından verilen bilgiler büyük önem taşımaktadır. Kazım Karabekir, daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında birlikte mücadele ettiği Enver Paşa'yı en iyi tanıyan isimlerin başında yer almaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi öncesi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Manastır şubesi bizzat Enver Paşa ile birlikte kurmuşlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul teşkilatının kurulmasında mühim rol oynamıştır. Enver Paşa yeni dönemde devlet görevlerinde hızla yükselmiş, Kazım Karabekir ise siyasetten mümkün mertebe uzak kalmıştır. Bu tarihten ikili arasındaki fikir ayrılıkları belirgin olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla esaslı bir İttihatçı olan Kazım Karabekir'in, bir dönem yakın arkadaşı olan Enver Paşa hakkında yapmış olduğu değerlendirmeler büyük önem arz etmektedir.

Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa tarafında yer almış, Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca sorumlusu olmakla, Ankara Hükümeti'ni arkadan vurmakla ve hayalcilikle itham ettiği Enver Paşa ve arkadaşlarına karşı açıkça cephe almıştır. Karabekir, bu düşüncelerini ilk kez 5 Mayıs 1920'de TBMM Riyaseti'ne yazmış olduğu raporda gerekçeleriyle birlikte dile getirmiştir. Konuya ilişkin bir kısım belge, Karabekir'in *İstiklal Harbimizde İttihat ve Terakki ve Enver Paşa ile İstiklal Harbimiz* adlı eserlerinde yayınlanmıştır. Ancak Karabekir'in Enver Paşa hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği ve oldukça katı bir üslupla kaleme aldığı bir kısım raporlar ise bugüne kadar yayınlanmamıştır. Karabekir'in Enver Paşa hakkında mümkün olan en sert tedbirlerin alınmasını isteyen söz konusu raporları oldukça dikkat çekicidir. Karabekir'in eski dava arkadaşı Enver Paşa hakkında bu denli nefret duyguları içerisinde olması tarihçiler açısından elbette açıklanmaya muhtaç bir konudur. Çalışmada söz konusu raporların içeriği ile birlikte Karabekir'in Enver Paşa'ya karşı izlemiş olduğu olumsuz tutumunun nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu sayede konu akademik bir bakış açısıyla aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazım Karabekir, Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

ABSTRACT

The information given by Kazım Karabekir about the activities and intentions of Enver Pasha and his friends during the Turkish National Struggle period is of great importance. Kazım Karabekir is one of the names who know Enver Pasha, who had previously been fighting under the umbrella of the Union and Progress Society. Before the second Constitutional Monarchy period, they founded the Monastery branch of the Ottoman Liberty Society together with Enver Pasha. After the proclamation of the second constitutional monarchy, it played an important role in the establishment of the Istanbul organization of the Union and Progress Society. However, After the proclamation of the Constitution, Enver Pasha quickly rose and Kazım Karabekir remained as far away from politics as possible. The differences between these dates and the pairs began to emerge. Therefore, the evaluations made by Kazım Karabekir, who is a fundamentalist Unionist, on Enver Pasha who is a close friend of the time is of great importance.

Kazım Karabekir Pasha took part in Mustafa Kemal Pasha's side during the National Struggle, and was clearly responsible for the First World War, against the Enver Pasha and his friends, whom he accused of hitting the Ankara Government and his imagination. Karabekir first mentioned his thoughts in the report he wrote on 5 May 1920 to the Presidency of the Grand National Assembly (TBMM). Some of the documents related to the issue, Karabekir in *İttihat and Terakki and Enver Pasha* and *İstiklal Harbimiz* in his works were published. However, some of the reports that Karabekir sent to Mustafa Kemal Pasha about Enver Pasha and which he wrote in a very strict style have not been published so far. The reports of Karabekir asking Enver Pasha to take the hardest possible measures are noteworthy. The fact that such feelings of hatred about Karabekir's former friend Enver Pasha is so inevitable in terms of historians. In this study, the content of these reports and the reasons behind the negative attitude of Karabekir against Enver Pasha will be emphasized. In this way, the subject will be tried to be clarified with an academic perspective.

Key Words: Kazım Karabekir, Enver Pasha, Mustafa Kemal Pasha, Turkish National Struggle, Committee of Union and Progressive.

Giriş

Kazım Karabekir ile Enver Paşa'nın tanışıklığı ve dostluğu çok eskilere dayanmaktaydı. Kazım Karabekir, Enver Paşa'yı 1905 yılından itibaren tanıdığını, başlangıçta samimiyetlerinin çok yüksek olduğunu, birlikte Rumeli'de eşkıya takibinde bulduklarını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'deki teşkilatlanma sürecinde pek mühim işler gördüklerini ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C. I: s. 327-328). Kazım Karabekir, Enver Paşa'dan 1 yaş küçüktür. Enver Paşa 1903 yılında, Kazım Karabekir ise 1905 yılında Erkan-ı Harbiye'den mezun olmuştur. Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Enver Bey'den önce girmiş, 30 Aralık 1906'da Enver ve Hüseyin Beyler ile birlikte Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Manastır merkezini kurmuştur. Cemiyete giriş usul ve esaslarını, çalışma yöntemlerini de birlikte kararlaştırmıştır. Karabekir o tarihlerde Enver Bey ile çok iyi anlaşıklarını ifade etmektedir. (Karabekir, 1993: C. I, s. 7; Karabekir 2000a: s. 139-142 ve 181-191) ¹. Manastır'daki evinde Enver Bey ile uzun uzadıya ülkenin geleceği ile ilgili hasbihal ettiklerini, hatta Enver Bey'e Bulgar çetecilerine karşı bölge halkının moralini yükseltmek amacıyla her akşam bandoyla kışlada çaldığı *Ben Bir Türküm* şarkısını bizzat kendi elleriyle çaldığı keman ile dinletmiştir. (Karabekir 2000-b: s. 401, Artuç, 2008:s. 21).

Kazım Karabekir, 7 Şubat 1907'de Selanik'teki evinde Enver Bey'e Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilatlanma süreci, Cemiyet'e üye kabulü için yapılacak bayrak, Kur'an ve revolverli merasim düzenlenmesi önerisi ve Talat Bey hakkında bazı malumatlar vermiştir. Onun Cemiyet hakkında bu denli teferruatlı bilgilere sahip olması Enver Bey'i şaşırtmıştır. (Karabekir, 2000a: s. 163-181). Enver Bey, Kazım Karabekir'in Cemiyet için bu denli çaba sarf etmesinden ve kararlı duruşundan oldukça etkilenmiştir. Kısa bir şaşkınlık halinden sonra Kazım Karabekir'e dönerek bu tarihten itibaren kan kardeşi olduklarını, eğer teşkilat işleri yürütemezse, kendilerinin bu davayı yürütebilmek için hayatlarını feda edeceklerine dair söz vermesini istemiştir. Kazım Karabekir'de bütün benliğiyle onun bu davetine evet demiştir (Karabekir, 2000a: s. 163-181). Enver Bey, takip eden yıllarda Kazım Bey'e hitaben sarf etmiş olduğu şu sözlerle ona duyduğu sevgi, saygı ve güveni açık yüreklilikle itiraf etmiştir: “*Cemiyetimiz'in Manastır teşkilatını Kazım'a borçluyuz. Bunu her zaman söyleyeceğim. Fikirlerini de ilk günden itibaren takdir ettim... Kazım sana olan güvenim o kadar çoktur ki bir meseleyi incelediğin zaman gösterdiğin deliller karşısında hayranlıkla fikrimden vazgeçerim. Hususi hayatımda, aile işlerimde bile seninle münakaşa etmeden bir karara varamaz oldum...*” (Karabekir, 2000a: s. 206, 226-227). Enver Bey Kazım'a o denli güvenmiştir ki Sultan II. Abdülhamid'e yönelik gerçekleştirilmeyi planladığı suikast tertibini bile birlikte yapmayı teklif etmiştir (Enver Bey, suikastı Beşiktaş'ta Yıldız yokuşuna nazır durumdaki evinden gerçekleştirecekti. Karabekir, 2000a: s. 223).

¹ Karabekir, söz konusu eserinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Manastır teşkilatının kuruluşu sürecinde Enver Bey ile aralarında geçen çok sayıda hatırayı paylaşmıştır. Buradan hareketle Enver Bey'i en iyi tanıyanların başında geldiğini ifade edebiliriz.

Kazım Karabekir, Manastır'da askeri görevini ifa ederken Enver ve Niyazi Beylerle birlikte defalarca eşkıya takibinde bulunmuştur. Bu takibat sırasında çok sayıda eşkıya etkisiz hale getirilmiştir. Bölgede eşkıyalara karşı yapılan mücadele, vatanseverlik duygularının artmasını sağladığı gibi, ikili arasında siyaset dışında silah arkadaşlığının da gelişmesine ve samimiyetin artmasına vesile olmuştur (Karabekir, 2000b: s. 447-456. Karabekir'in Manastır'daki başarılı çalışmaları Talat Bey tarafından takdirle karşılanmıştır. Karabekir, Talat Bey'in samimi davranışlarından çok etkilendiğini ifade etmiştir. (Karabekir, 2000a: s. 253).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte artan şöhreti ve Saray'a damad oluşuyla birlikte Enver Paşa'nın hızlı yükselişi başlamış, Kazım Karabekir ona göre çok gerilerde kalmıştır. Kazım Karabekir, II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip Edirne'de görevlendirilmiş, 31 Mart ve Arnavutluk isyanlarının bastırılmasında önemli görevler üstlenmiş, Birinci Balkan ve Çanakkale savaşlarına katılmış, takip eden yıllarda VI. Ordu Komutanlığı'na getirilen Goltz Paşa'nın kurmay başkanı olarak Bağdat'ta görev almıştır. Buradan II. Kolordu Kumandanı ve daha sonrada I. Kafkas Ordusu Kumandanı olarak Doğu Cephesi'nde Ruslara ve Ermenilere karşı savaşmış, Erzurum, Hasankale ve Erzincan'ı geri almıştır (Küçük, 2002, C. 25: s. 150-151). Kazım Karabekir, o dönemler siyaset sahnesinde pek fazla yer alamamıştır.

Kazım Karabekir, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki güç dengesi içerisinde yer edinmemiştir. Mesela Cemiyet'in önde gelen isimlerinden Cemal Bey ile sürtüşme yaşamıştır. Hatta Cemal Bey, Balkan Savaşlarından sonra Kazım Bey'i haksız yere Divan-ı Harbi Örfi'ye vermiş, ceza alması için uğraşmış ve ağır bir ceza almasını sağlamıştı. Ancak ceza, muhtemelen yakın dostu Enver Paşa'nın araya girmesiyle uygulanmamıştır (Karabekir, 2000-a : s. 361). Cemal Paşa ile Karabekir arasında II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti heyetinin İstanbul'a gelişi sırasında da bir tartışma yaşanmıştır. Cemal Paşa, heyetin gizlilik üzerine endişelerini dile getiren Kazım Karabekir'e "*Biz seni daha çok cesur sanıyorduk...*" sözleriyle tepki göstermiştir (Artuç, 2008: s. 35). Kazım Karabekir, II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin istihbarat işlerinden sorumluydu. Bu hususta oldukça takdire şayan yetenekleri ve bilgisi bulunmaktaydı. Hatta Enver Paşa, Harbiye Nazırı olduktan sonra ilk iş olarak Kazım Karabekir'i Erkan-ı Harbiye İstihbarat Şubesinde görevlendirmiştir (Karabekir, 2000a: s. 253).

a- İlişkilerin Kopması

Kazım Karabekir'in muhtemelen Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Enver Paşa ile ilişkilerinin zayıfladığını ve aralarının bozulduğunu ifade edebiliriz. Mesela Kazım Karabekir, 28 Mart 1914'te Enver Paşa ile yapmış olduğu bir görüşmede yaklaşan Dünya Savaşı tehdidinden bahsederek tedbirli olmak konusunda bir takım uyarılarda bulunduğunu, ancak, sözlerinin Enver Paşa tarafından dikkate alınmadığını ifade etmiştir (Karabekir, 2000c, C.I: s. 129). Kazım Karabekir'in Milli Mücadele'deki faaliyetlerini konu alan bir çalışmada Karabekir'in Enver Paşa'nın Almanya ile yakın

ilişkiler kurmasından ve ittifak çalışmalarından son derece büyük rahatsızlık duyduğu iddia edilmektedir (Taşkıran, 1999: s.21, 22 ve 26). Benzer şekilde Ş. Süreyya Aydemir de Enver Paşa'nın Almanların tesiriyle Kazım Karabekir'i Genel Karargâhtan çıkardığını ifade etmiştir (Aydemir, 1992, C. III: s. 102). Bu tarihten sonra ikili arasındaki samimi ilişkiler, yerini derin görüş ayrılıklarına bırakmıştır. Nitekim Kazım Karabekir, Kafkas Kolordusu Kumandanı olduğu tarihlerde, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kendisine gönderdiği, 23 Nisan 1918 tarihli yazısında, Rus İhtilali üzerine Kafkas Müslümanları ile Anadolu arasındaki işbirliğini tesis etmek üzere Bakü'de kurulmasına başlanan teşkilatın başına geçmesi için Kafkasya'ya göndermek istemesi ile ilgili yazısına şiddetle karşı çıkmış ve red cevabı vermiştir (Karabekir, 2000d, C. III: s. 137-140).

b-Milli Mücadele Başlarında Enver Paşa Hakkındaki Düşünceleri

Kazım Karabekir, İttihatçı liderler hakkındaki olumsuz kanaatini ilk olarak Erzurum'da bulunduğu sıralarda, 5 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi Riyaseti 'ne hitaben kaleme almış olduğu yazıda özetle şu şekilde dile getirmiştir: *“Enver ve Talat Paşalar Bolşeviklerle sıkı bir temas kurmuşlardır. Yarın Bolşevik ordusu sınırimıza doğru ilerlerken Enver, Talat ve Cemal Paşalar ile rüfekası ve Halil ve Nuri Paşalar gelirse nasıl telakki ve kabul olunur? Onlar yeniden gelirse iade-i haysiyet davası adı altında yeni bir intikam sevdasına karışır ne olacak? Kuvva-yı Milliye'yi İttihat ve Terakki çerçevesi dâhilinde ve Avrupa'da bulunan firarilerin etrafında dönen bir hareket olarak göstermeye çalışmaktadır. Hal böyle iken dışarıdaki Paşalar Bolşevik cereyanı diye memleketimize dahil olurlarsa? Enver Paşa'nın Şark İslâm ve Türk âleminde büyük şöhreti vardır. Bolşevikler onun bu şöhretinden istifade etmek istiyorlar”* (Karabekir, 1993, C. I: s. 713). Mustafa Kemal Paşa, XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya göndermiş olduğu, 30 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgrafla; Enver Paşa ve arkadaşlarının müstakil olarak memleket, millet işlerine müdahalesine asla müsaade edilemeyeceğini, onlara TBMM tarafından ve sadece yurtdışında olmak kaydıyla çeşitli vazifeler verilebileceğini kesin bir dille ifade etmiştir (Bardakçı, 2015, s.555-556). Enver Paşa'nın yurda sokulmaması hususunda Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Karabekir hemfikirdirler. Mustafa Kemal Paşa, 30 Haziran 1920'de Kazım Karabekir'e göndermiş olduğu ikinci bir yazıyla da Talat, Enver ve Cemal Paşaların TBMM namına hiçbir siyasi teşebbüse girişmeye yetkilerinin olmadığını kesin bir dille ifade etmiştir (TBMM Hükümeti, 12 Mart 1921 tarihli kararlar Enver Paşa, Halil Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya girişini tamamen yasaklamıştır. Bardakçı, 2015, s. 556 ve 561).

Milli Mücadele Dönemi'nde başta Enver Paşa olmak üzere İttihatçı liderlere karşı mücadelede hususunda en dikkat çekici isimlerin başında Kazım Karabekir gelmektedir. Karabekir, İttihat ve Terakki ve Enver Paşa adlı eserinde Enver Paşa'ya niçin karşı olduğunu şu cümlelerle izah etmeye çalışmıştır: *“Enver Paşa'yı hala seviyorum. Ancak onun Mütareke'den sonra yeniden memlekete gelmesi dâhili ve harici felaketlere neden olacaktır. Bu yüzden Enver Paşa'ya engel olmayı vatan adına bir vazife telakki ettim”* (Karabekir 2001, C. I:s. 327-328). Karabekir, *İstiklal Harbimiz* adlı eserinde:

Enver ile Manastır'da arkadaşlığımız iyiydi. Ancak sonraları sözlerimi iyi karşılamadı. Milli Mücadele başlayınca da büyük marifetlere atılmaya kalktı (Karabekir, 1993, C.II: s. 162.) Sözleriyle kararlılığını ve haklılığını anlatmaya çalışmıştır. Daha önce İttihat ve Terakki çatısı altında birlikte görev yaptığını, kan kardeşi ve sırdaşı olduğu Enver Paşa'ya karşı mümkün olan en sert tedbirlerin alınmasını isteyen Karabekir'in bu kadar yoğun nefret duyguları içerisinde olmasını normal olarak algılamamız söz konusu değildir. Kazım Karabekir, Enver Paşa ile ters düştüğü Almanya ile ittifak hadisesinden, geçmişte Enver Paşa ile yaşamış olduğu bir husumetten, Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmemek ve yahut bilemediğimiz başka sebeplerden dolayı normalin dışında bir hassasiyet sergilemiştir.

c-Karabekir-Enver Paşa Arasındaki Son Mektuplaşmalar

İki eski dost arasındaki ilişkilerin Mondros Mütarekesi'nden sonra ne durumda geliştiğine dair bir malumatımız bulunmamaktadır. Enver Paşa, yaklaşık iki yıl kadar sonra yazmış olduğu bir mektupla Kazım Karabekir ile temasa geçmiştir. Enver Paşa, 28 Eylül 1920 tarihli, *Kardeşim Kazım!* Sözleriyle başlayan ve oldukça samimi duygularla kaleme almış olduğu söz konusu mektubunda; Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı alınacak tedbirlerden, Anadolu'ya Almanya ve İtalya'dan silah tedarik edilmesinden, Halil Paşa'nın Bakü'ye hareketiyle ilgili genel ve ülke menfaatini ilgilendiren konulardan ve Rusya'daki iç siyasi gelişmelerden bahsetmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D-18, F-190-9, (07 Ocak 1921); Karabekir, 2001, C.I: s. 89-90.) Mektubun içeriğinden Enver Paşa'nın, Kazım Karabekir'in kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerinden henüz haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Kazım Karabekir, Enver Paşa'nın mektubuna, 23 Aralık 1920 tarihinde vermiş olduğu cevabi yazıda; afiyet haberlerine sevindiğini, ikmal-i vatan için ahdettiğini, Azerbaycan'ın Anadolu'ya biraz yardım etmesi gerektiğini, kendilerinin Bakü'de kalıp bu husus için çalışma yapmalarını, Ermenilere karşı Bolşeviklerin kayıtsız kaldıklarını bu nedenle Bakü'deki esirlerin silahlandırılıp yardımlarına gelmesi gerektiğini, Kars Ardahan ve Batum ile Aras boyunda Ermenilere karşı durumlarının vahim olduğunu, Ruslardan Anadolu için yardım istemediklerini, sadece Ermeni meselesinin halledilmesini istediklerini belirttikten sonra sözü Milli Mücadele'ye getirmiştir. Silah ve cephaneler ile adamlarının çoğunun İstanbul'da kaldığını, Anadolu köylüsünün eşi benzeri görülmemiş ölçüde çok büyük fedakârlıklarda bulunduğunu ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s.90-92). Enver Paşa, onun bu mektubuna 1-7 Eylül 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan Bakü Kongresi'ni müteakiben, muhtemelen 1921 Ocak başlarında vermiş olduğu cevabında; Cemal Paşa ile kendisinin Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış oldukları mektupları da eklediğini, Rusların Türk-İslâm dünyasında Komünizm propagandası yapmak yerine ortak düşmanları olan İngilizlere karşı birlikte mücadele sergilemesini beklediğini, kendisinin de Moskova'da kalarak İngiltere aleyhine faaliyetlerde bulunacağını, Cemal Paşa'nın Afganistan'a geçtiğini, Kuzey Hindistan'da bir ayaklanma çıkartılması ve müstakil bir idarenin kurulması hususunda Ruslarla anlaşmaya varıldığını, Kuşçubaşı Sami Bey'in bu amaçla Moskova'ya geldiğini, ayrıca Anadolu'dan Türk subaylara ihtiyacı olduğunu eğer gönderebilirse çok memnun olacağını ifade etmiştir. Enver Paşa söz konusu mektubunun devamında; Almanya ve İtalya'da silah satışına yönelik nihayetsiz

bir kredi açılması içinde başarılı olduğunu, Bolşevik rejimin Dışişleri Komiser Yardımcısı Radek ile yapmış olduğu, 17 Eylül 1920 tarihli görüşmede; Rusların Ermeniler ve Gürcüler ile harp etmek taraftarı olmadığını, yeni teşkil edilecek 15.000 kişilik bir kuvvetle Hindistan'da İngilizler aleyhinde bir isyan tertipleneceğini, faaliyetlerinin merkezini Berlin'den Moskova'ya taşımalarının daha doğru olacağı yönünde bir uzlaşmaya vardıklarını ifade etmiştir. Enver Paşa, konuya ilişkin mülakatın tam metnini Karabekir'e göndermiştir. Ayrıca Anadolu'da vaziyet-i umumiye ve askeriyenin nasıl olduğu hakkında kendisine malumat verilmesini talep etmiştir. Ancak Kazım Karabekir onun bu talebini olumlu bulmadığı gibi, İngilizler aleyhine faaliyette bulunmak üzere kurulması planlanan 15.000 kişilik ordudan ve bu ordunun Anadolu'ya yönlendirilme tehlikesinden de son derece rahatsız olmuştur (Karabekir, 2001, C.I: s. 92-94 ve 96-98).

d- Enver Paşa Hakkında Geniş Çaplı İstihbarat Çalışmaları

Enver Paşa, eski dostu Kazım Karabekir'in hala kendisi hakkında iyi niyetler beslediğini düşünüyordu. Oysaki Kazım Karabekir, Enver Paşa ve diğer İttihatçı liderlerle ilgili kararını çoktan vermiş, tercihini Mustafa Kemal Paşa'dan yana kullanmıştır. Nitekim esaslı bir istihbaratçı olan Kazım Karabekir, 1921 yılı başlarından itibaren Enver Paşa hakkında çok geniş kapsamlı bir istihbarat çalışması başlatmıştır. Çalışmalar sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne hitaben göndermiş olduğu, 7 Ocak 1921 tarihli mektubunda, Enver Paşa'nın Buhara'daki teşkilatlanmasından bahsetmiş ve onun kendisine karşı samimi duygularla yazmış olduğu, 28 Eylül 1920 tarihli mektubunu dahi olduğu gibi paylaşmıştır (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7,D-18, F-190-9, 7 Ocak 1921).

Ankara'nın hakkındaki istihbarat faaliyetlerinden ve olumsuz düşüncelerinden hala haberdar olmadığı anlaşılan Enver Paşa, 6 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu mektubunda; Moskova'daki Ruslarla yapmış olduğu müzakerelerden ve Hindistan'a karşı yapılacak olan askeri hareketin şimdilik durdurulmasından bahsetmiştir. Mektubunun devamında; Moskova'da bulunan farklı ülkelere mensup gazetecilerle mülakatlar yaptığını, en son olarak Amerikalı bir kadın gazeteci ile görüştüğünü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gagesine dair malumatın gerçeğe uygun olmadığını ancak diğer hususlarda Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu dairesinde demeçler verdiğini söylemiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 348-349).

Kazım Karabekir, istihbarat çalışmalarına öncelikle Enver Paşa'nın diğer İttihatçı liderler ile yapmış olduğu mektuplaşmaları takip ederek işe başladı. Bu sayede çok sayıda özel mektubun ele geçirilmesini sağladığı gibi Enver Paşa ve arkadaşlarının gerçek niyetlerini de ortaya çıkartmış oldu. Bunlar arasında Halil Paşa'nın, 4 ve 12 Ocak 1921 tarihlerinde Enver Paşa'ya yazmış olduğu mektuplarda: “*Emrinizle Moskova'ya geldim. Bir kaç süvari fırkasının itası hayli mühim askeri ve siyasi meseledir*” ve “*Bolşeviklerin Hariciye Komiseri Karahan, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'dan daha üstün olduğu*” yönündeki kanaatlerini dile getirmiştir” şeklindeki cümleler dikkat çekicidir.

Karabekir, ayrıca konuyla ilgili yurt içi ve yurt dışı resmi görevlilerden ayrıntılı raporlar gönderilmesini talep etti (Karabekir, 2001, C.II: s. 91-92).

Ele geçirilen mektuplardan en ilginç olanı Enver Paşa'dan Halil Paşa'ya gönderilmiş olan, 15 Ocak 1921 tarihli mektuptur. Kazım Karabekir zikredilen mektubu, 30 Ocak 1921'de Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne ve Başkumandanlık makamlarına yazmış olduğu raporlarda açıklamıştır. Enver Paşa söz konusu mektubunda; çok sayıda davet mektubu almış olduğu Anadolu'ya gitmesinin artık zaruri hale geldiğini, bu amaçla Rusya Müslümanlarından bir kıta teşkil edeceğini ve doğrudan doğruya kendisinin kumanda edeceğini, ancak Rusların bu orduya nasıl bir tepki vereceklerini kestiremediğini ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 94-95).

Kazım Karabekir, Enver Paşa'nın Ocak 1921'de İran mücahitlerinden Küçük Han ve Tebriz'de bulunan Hamid-ü Saltana'ya hitaben yazmış olduğu mektuplara dayanarak, Enver Paşa'nın İslâm İhtilâl Cemiyetler İttihadı teşkilatının kuruluşunu tamamlayarak yeryüzündeki bütün Müslümanları İngiltere aleyhine ayaklandırmak niyetinde olduğunu, bunun için Sovyetlerden sağladığı yardımlarla geceli gündüzlü çalıştığını, bizzat Talat Paşa'nın kararı ile tarihe intikal etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden ihya etmek hevesine kapıldığını ve adeta kendinden geçerek olmayacak hayaller peşinde koştuğunu ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 349-352).

Kazım Karabekir, Enver Paşa'nın Buhara'daki faaliyetleriyle ilgili Bakü'deki Türk Temsilciliği'nden aldığı istihbarat bilgilerini, 16 Mayıs 1922'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne, göndermiştir. İlgili istihbarat bilgileri şu şekildedir: “*Bir müddet Enver'in Buhara'ya gittiği ve ondan sonra Hacı Sami ve diğer arkadaşlarıyla beraber kayıp olduğu ve birkaç gün sonra da Ali Rıza, Danyal, Buhara icra heyet-i reisi Osman Hoca'nın dağa çıktıkları işitildi. İsyân büyüdü. Esvela bir Rus alayının silahlarını aldıktan sonra şarki Buhara'ya sirayet ederek Fergana basmacılarıyla işgal eyledi. Rusların, Semerkant'tan gönderdikleri asker bir şey yapamadı. İsyânın Semerkant'a kadar dahi sirayet ettiği ve Buhara'da dahi nüfusu Buhara şehrinden maada bütün memleketin Basmacılara iltihakı işitildi*” (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-7-a, D-19, F-55-3, 55-4, 16 Mayıs 1338/16 Mayıs 1922).

Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir, Trabzon'a giden Moskova Başkâtibi Aziz Bey'e hitaben kaleme almış olduğu, 7 Temmuz 1922 tarihli yazıda; Enver Paşa'nın Buhara'da halkı tahrik ederek yapmış olduğu teşkilatlanma hakkında malumat istemiştir (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-A, D-19, F-55-17 Temmuz 1338/7 Temmuz 1922). Kazım Karabekir'in Enver Paşa hakkındaki istihbarat raporları, 1922 Eylül sonlarına kadar devam etmiştir (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7-a, D-19, F-55-3, 16 Eylül 1922. Kazım Karabekir'in Enver Paşa ve İttihatçılarla ilgili çok sayıda raporu için bkz. Karabekir, 2001, C.II: s. 88-326).

e- Kazım Karabekir'in Batum Teşebbüsü Karşısındaki Tutumu

Enver Paşa, Anadolu'da Milli Mücadele başladığından itibaren çok defalar Anadolu'ya girmeye teşebbüs etmişti. Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti üzerine ümitleri artan Enver Paşa, yakın arkadaşlarıyla birlikte Batum'da bir kongre tertip etmişti. Kendisine yakınlığıyla bilinen Hacı Sami Bey, kongrenin ardından Trabzon'a gitmiş ve hazırlıklara başlamıştı (Karabekir, 2001, C.II: s. 236-237. Enver Paşa'nın Batum teşebbüsü ile ilgili ayrıca bkz. Artuç, 2008: s. 373-376). Kazım Karabekir, Batum teşebbüsünde İngiltere'nin Enver ve Halil Paşalar ile temasta olduğunu iddia etmiş, General Harrington'un, 30 Ocak 1921 tarihinde Enver Paşa'ya göndermiş olduğu yazıyı da delil olarak göstermiştir. Kazım Karabekir'e göre İngilizler Bakü'deki petrol şirketlerinin geleceği için Enver Paşa'ya Anadolu'yu hedef göstermişlerdir. Daha önce Almanların teşviki ve Rusların yardımıyla Anadolu'ya hâkim olmaya çalışan Enver Paşa, artık İngilizlerin yardımıyla bu amacına ulaşmak istiyordu (Karabekir, General Harrington meselesini Fevzi Paşa'dan öğrendiğini ifade etmiştir. Karabekir, 2001, C.II: s. 250).

Kazım Karabekir, Enver Paşa'nın Batum'a gelmesi ve Trabzon'daki hareketlenme üzerine Kars'ta bulunan Sami Sabit Paşa'yı yanına çağırarak mesele hakkında görüş alışverişinde bulundu. Enver Paşa tarafından Kahya Yahya'ya yazılmış olan mektubu delil olarak gösterdi. Küçük Talat Bey ile birlikte Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin iki azasından biri olan Kahya Yahya, cemiyette olmanın nüfuzuyla vergi toplamaya başlamış, tahliye ettirdiği mahkumlardan ve asker kaçaklarından 1000 kişilik silahlandırılmış bir tabur teşkil etmiştir. Enver Paşa söz konusu mektubunda işte bu taburun başına geçerek güya Milli Mücadele'ye destek olmak amacıyla Ankara'ya gideceğini ve Deli Halit'in fırkasına dayanarak bir hükümet darbesi yapacağını ve Mustafa Kemal Paşa'yı alaşağı edeceğini ifade etmiştir. Yaşanan kaygı verici gelişmeler nedeniyle eski dostluklarına binaen Kazım Karabekir'de zan altında kalmıştı. Tehlikenin ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu bizzat müşahade eden Sami Sabit Paşa, Kazım Karabekir'in teklif ettiği XIII. Fırka Kumandanlığı görevini kabul ederek, Trabzon'a hareket etmiştir. Ancak şehre vardığında Enver Paşa taraftarları: "*Yaşasın serdar Enver Paşa!*" nidalarıyla adeta kendisine gözdağı vermişlerdir. Fakat bu tehditler Sami Sabit Paşa'yı yıldırmaamıştır. İşe ilk olarak Kahya Yahya'yı tevkif ederek başlamak istemiş, ancak yakalayamamıştır. Daha sonra gayrimeşru şekilde serbest bırakılan mahkûmlara ulaşarak İnebolu'ya sevklerini sağlamıştır (Karabekir, 2001, C.II: s. 333-335).

Bu arada Trabzon'da Enver Paşa'ya olan bağlılığı ile bilinen Ardahan Mebusu Hilmi Bey; Valilik makamına, Müdafaa-i Hukuk üyelerine vs eşhasa Enver Paşa'yı istediğimiz zaman getirtip oturabiliriz tarzında beyanlarda bulunuyordu. Bu durum Kazım Karabekir'in ifadesiyle *Envercilik* cereyanlarının kuvvetlenmesine sebep oluyordu. Hilmi Bey daha da ileri giderek ordu hakkında *alet-i şer* ifadesini bile kullanmaktan çekinmemiştir. Bu sözleri nedeniyle hakkında kanuni takibat başlatılmıştır (Karabekir, 2001, C.II: s. 9,13). Ardahan Mebusu Hilmi Bey, takip eden günlerde Karargâha gelerek Sami Sabit Paşa'yı: "*Sen kim oluyorsun da Enver Paşa'ya bayrak açıyorsun?*" sözleriyle açıkça tehdit etmiştir. Daha sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 40 kadar İttihatçı arkadaşıyla birlikte istedikleri anda Mustafa Kemal Paşa'yı devirip Enver Paşa'yı başa geçirebilecek

güce sahip olduklarını söylemiştir. Hilmi Bey, elinde Mustafa Kemal Paşa'nın izin belgesini göstererek Moskova'ya Enver Paşa'yı ziyarete gideceğini söylemiştir. Kazım Karabekir, Sami Sabit Paşa'ya göndermiş olduğu yazıyla keyfiyetin anlaşılınca kadar Hilmi Beyin yurt dışına çıkışına engel olunmasını istemiştir(Karabekir, 2001, C.II: s. 336-338).

Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben kaleme aldığı, 22 Ocak 1921 tarihli mektubunda; Enver Paşa'nın yurt dışındaki faaliyetleri hakkında bilgi toplamının Şark Cephesi'ndeki vazife ve mesuliyeti icabı olduğunu, Enver Paşa ile görüşmek üzere Trabzon'dan Moskova'ya hareket eden Hilmi Bey'in durumunu ifade ettikten sonra, *milletin en hayati kaynaklarını Alman nüfuz ve ihtişamına bağlı bir esir halinde senelerce sürükleyip milleti perişan eden Enver Paşa'nın dünden daha tehlikeli bir esaret çemberine girdiğini, faaliyetlerini Moskova ve Berlin'in alkışladığını ve kendi nüfuzları için kullandığını* iddia etmiştir(Karabekir, 2001, C.I: s. 330-331). Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Kazım Karabekir'e göndermiş olduğu cevabi yazısında; Hilmi Bey'i kendilerinin görevlendirmedeğini, Enver Paşa ile anlaşacak hiçbir şeylerinin olmadığını ve bu hususta arabulucular vasıtasıyla ona hitaben bir mektup yazılmasına gerek olmadığını ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 332-333).

Trabzon'da bulunan XIII. Fırka Kumandanı Sami Sabit Paşa'dan Karabekir'e gönderilen, 29 Ocak 1921 tarihli istihbarat raporunda; Enver Paşa'nın Rus Kızıl Ordusu'ndan teşkil edeceği bir kısım süvari birliği ile Anadolu'ya sözde yardım maksadıyla hareket etmek istediği belirtilmiştir. Ancak Ruslar kendisine yeterli destek vermeyince söz konusu plan yürürlüğe konulamamıştır. Ayrıca Enver Paşa, artık Cemal Paşa'yı da kıskanmaya başlamıştır (Karabekir, 2001, C.II: s. 99-100). Sami Sabit Paşa, aynı zamanda Enver Paşa'nın, Halil Paşa'ya gönderdiği mektuplardan ele geçirilmiş olanları hiç vakit kaybetmeden Kazım Karabekir'e göndermiştir. Mesela Enver Paşa'dan Halil Paşa'ya gönderilen, 15 Ocak 1921 tarihli mektupta; Anadolu'dan silah ve cephaneye temini hususunda çok sayıda mektup aldıklarını, ancak Almanya'daki temaslarının olumlu geçmesine rağmen silah alımı konusunda başarılı olamadıklarını, Rus yetkililer Karahan, Çiçerin ve Radek'in mektuplarına cevap vermediklerini, İtalyanlarla bir takım görüşmelerde bulunulduğunu, Anadolu ile İstanbul'un görüşmesinden hiçbir netice çıkmadığını, zira İngilizlerin Sevr'i uygulayabileceklerini düşündüğünü ve Anadolu'nun vaziyetinin, kendisinin oraya gelmesini zorunlu bir hale koyduğunu ifade etmiştir. Enver Paşa mektubunun devamında; Anadolu'nun her tarafından davet haberleri geldiğini, bu amaçla Rusya Müslümanlarından mürekkep bir askeri birlik oluşturmak istediğini, ancak Rusların buna izin verip vermeyeceklerinin henüz belli olmadığını ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 100-103 ve 125-129). Enver Paşa, Berlin'den yine Halil Paşa'ya gönderdiği, 28 Ocak 1921 tarihli mektubunda; Talat Paşa ile görüştüğünü, ancak artık yolların ayrılma vakti geldiğini, *bizim eski kılıbık* diye adlandırdığı Talat Paşa'nın yerine Mustafa Kemal Paşa ile çalışmayı tercih edeceğini, İslam İhtilalleri Cemiyeti teşkilatının yanı sıra İstanbul'da da bir teşkilat oluşturduklarını ve Anadolu'ya ne vakit geçmenin uygun olacağı hakkında mütalaasını bildirmesini istemiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 104-105). Mektuplardan hareketle

Enver Paşa'nın o tarihlerde Anadolu'ya girme düşüncesinde olduğu, en azından böyle bir niyetinin bulunduğu, ancak Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerden hala haberdar olmadığı veyahut bildiği halde konuyu ifşa etmek niyetinde olmadığı sonucuna varabiliriz. Nitekim Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya karşı açıkça cephe alması, 1921 yılı Temmuz-Eylül ayları arasında olmuştur.

Sami Sabit Paşa Trabzon'dan Kazım Karabekir'e hitaben göndermiş olduğu, 28 Ocak 1921 tarihli mektubunda; şu ana kadar Enver Paşa'ya ait yedi adet mektubun ele geçirildiğini, bu mektuplarda Enver Paşa'nın, Halil Paşa'nın Trabzon'dan çıkartılmasını haksız bulduğunu ve Rusların Anadolu'ya geçmek için gerekli desteği sağlamamaları durumunda, kılık kıyafet değiştirerek girmeyi planladığını ve Cemal Paşa ile irtibatının kesilmesinden yakındığını ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 110).

Tiflis Ataşemiliteri Hüsametdin Bey, Halil Bey ile yapmış olduğu mülakatı, 29 Ocak 1921 tarihli bir yazıyla Kazım Karabekir'e göndermiştir. Kazım Karabekir de söz konusu yazıyı, 13 Şubat 1921'de Hariciye Vekâlet'ine bildirmiştir. Hüsametdin Bey söz konusu mülakatta Batum'dan Tiflis'e gelen Halil Paşa ve beraberindeki arkadaşlarıyla, 25 Ocak 1921'de bir görüşme yaptığını ifade etmiştir. Bu görüşmede Halil Paşa şahsen Komünist olmadıklarını, Türkiye'nin Komünizm ile idaresinin mümkün olmadığını, Enver Paşa'nın Batum'da bulunduğu sırada Türkiye'ye geçmesine muhalefet ettiğini, bu yüzden Batum'dan dargın ayrıldıklarını ifade etmiştir. Halil Paşa, Trabzon'da tevkif edilen Kahya Yahya ve adamlarının Enver Paşa'nın Rusya'daki hayatı tehlike altında olduğu zaman Anadolu'ya geçmesine sıcak baktıklarını, ancak böyle bir tehlikenin ve mecburiyetin ortadan kalkmasından sonra onların da Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesine taraftar olmadıklarını, yapılan muamelenin haksız olduğunu ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 111-113).

Kazım Karabekir'e göre Trabzon'da Kahya Yahya, şehrin ticaret ve hariçle münasebetinde en etkili şahsiyeti konumundadır. Evvelce İttihatçılar ile çalışmış, şimdi de bu faaliyetlerine devam etmektedir (Karabekir, 2001, C.I: s. 234). Kahya Yahya'nın Enver Paşa'yı Anadolu'da iş başına getirmek için çalıştığı muhakkaktı. Kazım Karabekir yukarıdaki iddialarına delil olarak Kahya Yahya'nın Halil Paşa'ya yazmış olduğu bir mektubu ve Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'ya yazmış olduğu, 22 Ocak 1921 tarihli mektubu göstermiştir (Karabekir, 2001, C.II: s. 342-344). Ona göre Halil Paşa gözlerini hırs bürümüş Enver Paşa'yı insaf ve itidale davet etmişti. Fakat Enver Paşa, Kahya Yahya'ya yazmış olduğu mektuplarda Anadolu'ya geçmek sevdasından asla vazgeçmemişti (Karabekir, 2001, C.II: s. 346). Kâhya Yahya, Topal Osman tarafından öldürüldü. Cinayetin iç yüzünü öğrenen Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Topal Osman tarafından katledildi. Kısa bir süre sonra da seri cinayetlerin faili durumundaki Topal Osman, Çankaya civarında öldürülmüş halde bulundu. (Karabekir, 2001, C.II: s. 251).

Kazım Karabekir'e göre Enver Paşa, kesin olarak Anadolu'ya geçmek niyetindeydi. Bu niyetini Kahya Yahya gibi adamlarla gerçekleştirmek istiyordu (Karabekir, 2001, C.II: s. 343). Ele geçirilen

belgeler Karabekir'in iddialarını şüpheyeye mahal bırakmayacak ölçüde doğruluyordu. Ayrıca Kazım Karabekir'in Enver Paşa'yı çok yakından tanıdığını dikkate alacak olursak iddialarının ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Kazım Karabekir, takip eden günlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne göndermiş olduğu bir raporunda, *Yeni Gün Gazetesi*'nin Enver ve Cemal Paşaların resimlerini basmak suretiyle yapmış olduğu neşriyatın çok sakıncalı olduğunu ifade etmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D-18, F-110, 29 Şubat 1920). Kazım Karabekir, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne göndermiş olduğu, 29 Ocak 1921 tarihli mektubunda ise; Enver Paşa'nın Anadolu'ya karşı düzenleyeceği askeri harekâtın zamanın yaklaştığını, bu hususta Halil Paşa ile görüşme yaptığını, son derece kritik gelişmelerin yaşandığı günlerde Rus ordusunun Gürcistan'a asker yağmasının manidar görüldüğünü, bu hususta Ankara'daki Rus sefaretinden ve Moskova'daki sefaretimizin Rus Hariciye Komiserinden izahat istenmesinin lüzumlu telakki ettiğini, neticeden de derhal bilgilendirilmesini ifade etmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-19-a, D-37, F-12-23, 29 Ocak 1921).

Mustafa Kemal Paşa, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir'e göndermiş olduğu 17 Temmuz 1921 tarihli mektubunda; Moskova Sefiri Ali Fuad Paşa ile diğer kaynaklardan gelen istihbarat bilgilerinden hareketle Enver Paşa ve arkadaşlarının gerçek niyetlerinin tamamıyla ortaya çıkarıldığını ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 203-204). Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'e yazmış olduğu 4 Ağustos 1921 tarihli mektubunda da; Enver Paşa'nın gizli faaliyetlerine karşı açık neşriyata başlayacaklarını, böylece onun niyetlerini kamuoyuna daha iyi aktaracaklarını ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 230).

Kazım Karabekir, 9 Ağustos 1921'de Kars Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'na göndermiş olduğu yazıda; Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Karahan'ın Enver Paşa'yı Anadolu'ya göndererek bir karışıklık meydana getirmeyi ve nihayetinde Bolşevik rejimini yerleştirmeyi arzuladığını, aynı şekilde diğer Rus Hariciye komiseri Çiçerin'in de İngilizlerle bir sulh ihtimaline karşı Anadolu'da bir inkılap yapması için Enver Paşa'ya yardım ve destekte bulunulması şeklinde görüş beyan ettiğini ifade etmiştir. Enver Paşa ve arkadaşlarının *Halk Şurular Fırkası* adı altında Anadolu'da bir *Komünist Devrim* yapmak niyetinde olduklarını iddia etmiştir. Kazım Karabekir, Rusların Enver Paşa'ya yüklü miktarda para ve askeri güç sağlayarak Ankara Hükümeti'ni yıkmayı ve yerine Bolşevik bir rejim kurmayı tasarladığını iddia etmiştir. Ona göre Enver Paşa, Rusların amaçları için adeta bir araç haline gelmiştir. Kazım Karabekir ayrıca Enver Paşa'nın, 9 Ağustos tarihi itibarıyla Moskova'dan ayrıldığını, Anadolu'ya girdiği anda derhal tutuklanarak Ankara'ya gönderilmesini emretmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 236-239).

Kazım Karabekir, Enver Paşa'nın ülke içerisinde yapmaya çalıştığı gizli faaliyetlerle ilgili 31 Ağustos 1921 tarihinde Batum'da Enver Paşa tarafından *Ali* müstear ismiyle Trabzon'da Kahya Yahya'ya gönderilen mektubu delil olarak göstermiştir. Söz konusu mektupta Hafız Mehmet Bey,

Mustafa Kemal Paşa'yı fenaların fenası olarak görmüş ve eğer Yunanlıları mağlup ederse bundan sonra kendileriyle uğraşacağını, vatana fenalık getireceğini ifade etmiştir. Kazım Karabekir'e göre Batum'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumiyesi namıyla faaliyete başlayan Halil, Talat, Nazım ve Kahya Yahya'ya aynı mühürle gönderilen mektuplar Enver Paşa ve arkadaşlarının gerçek niyetini tamamen ortaya çıkartmıştır. Mektuplardan anlaşıldığına göre; güya Ankara'nın ihtiyacı için bir gönüllü kuvvet hazırlanmış, Enver Paşa Trabzon'a gelerek bu gönüllü birliğiyle Batı'ya doğru hareket edecektir. Ancak Sakarya Savaşı'nda kazanılan zafer, onun planlarını hayata geçirmesine engel olmuştur (Karabekir, 2001, C.I: s.257-262). Meselenin ciddiliğini öğrenen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, 1 Aralık 1921 tarihli yazıyla Kazım Karabekir'e müracaat ederek ne yapılması lazım geldiğini sormuştur (Karabekir, 2001, C.I: s. 262-263). Kazım Karabekir, Fevzi Paşa'ya hitaben kaleme aldığı, 3-4 Aralık 1921 tarihli cevabi yazısında; hem Mustafa Kemal Paşa ile hem de Enver Paşa ile mektuplaşarak iki yüzlü bir siyaset izleyen Kahya Yahya ve adamlarının bir an evvel tevkif edilmelerini ve Şark Cephesi Karargâhı'na sevk edilmeleri için fırka kumandanı Seyfi Bey'e gerekli emri verdiğini ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s.263-267. Karabekir, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine göndermiş olduğu 11 Aralık 1921 tarihli yazısında da; Trabzon'da teşkil edilecek gönüllü birliklerin derhal dağıtılmasını, Kahya Yahya ve adamlarının tevkif edilmeleri yönünde emir verdiğini ifade etmiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 274-275).

Kazım Karabekir, Batum teşebbüsü ile ilgili hususları Mustafa Kemal Paşa ile paylaşmaktadır. Nitekim doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazmış olduğu, 23 Aralık 1921 tarihli mektubunda; yaşanan hassas gelişmeler nedeniyle Batum'a tayin edilecek baş şebenderin seçiminde çok özen gösterilmesini istemiş, Halil Paşa ve arkadaşlarının Mustafa Kemal Paşa'nın diktatörlüğe doğru yürüdüğü şeklindeki beyanatlarının kabul edilemez olduğunu ve söz konusu kişilerin ortaya attığı Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Karabekir arasında güya bir çekişme ve liderlik mücadelesi varmış gibi bir fesat kampanyası başlattıklarını, bunlara karşı basın ve konferanslar yoluyla gerekli cevabın verilmesini istemiştir (Karabekir, 2001, C.I: s. 272-274). Kazım Karabekir'e göre o tarihlerde "*Kazım Karabekir'in Doğu'da kazandığı zaferler onu güçlendirdi, Mustafa Kemal Paşa'nın halefidir. Karabekir asar, keser, söz dinlemez. Ona karşı müteyakkız bulunmalı*" şeklindeki kara propaganda oldukça etkili olmuştur. (Karabekir, 2001, C.I: s. 325-326).

Sonuç

Kazım Karabekir, bir dönem kan kardeşi ve can dostu olduğu Enver Paşa ile Birinci Dünya Savaşı başlarında Almanya ile ittifak ve tarafsızlığın muhafaza edilmesi vs. konularda fikir ayrılığına düşmüştür. Bu tarihten sonra da İttihat ve Terakki içerisinde hep geri planda kalmıştır. Milli Mücadele başladığında Kazım Karabekir, Enver Paşa ve arkadaşlarıyla ilgisini kesmiştir. Ancak Enver Paşa'nın Anadolu'ya girme teşebbüsleri, onu eski arkadaşına karşı bir takım tedbirler almaya sevk etmiştir.

Kazım Karabekir, Anadolu için son derece tehlikeli addettiği Enver Paşa hakkında bilgi toplamının kendisinin yetki ve sorumluluğu icabından olduğunu ifade etmiştir.

Kazım Karabekir, Enver Paşa hakkında 1921 Ocak ayından itibaren istihbarat çalışmalarına başlamıştır. Ona göre Enver Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden ihya etmek istiyor, İslâm İhtilâl Cemiyetler İttihadı teşkilatının kuruluşunu tamamlayarak yeryüzündeki bütün Müslümanları İngiltere aleyhine ayaklandırmayı düşünüyor, Sovyetlerin desteğiyle Anadolu'ya girerek bir Bolşevik rejim kurmayı tasarlıyordu. Kazım Karabekir, daha da ileri giderek Enver Paşa'nın adeta kendinden geçerek olmayacak hayaller peşinde koştuğunu iddia etmiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde Enver Paşa'ya karşı en sert ve en etkili mücadeleyi Kazım Karabekir Paşa'nın yapması o dönem de bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Onun konumundan ve gücünden rahatsız olan bazı çevreler, Mustafa Kemal Paşa ile aralarında suni bir liderlik mücadelesi ortaya çıkartmak istemişlerdir. Kazım Karabekir bu dedikodularla uğraşırken, bir dönem en yakın arkadaşı olduğu Enver Paşa'ya karşı her hangi bir yanlış anlaşılmaya mahal bırakmamak adına normalin dışında bir mücadele sergilemiş olmalıdır. Onun bu tutumunun Mustafa Kemal Paşa üzerinde bir şüphe uyandırıp uyandırmadığı konusunda her hangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak takip eden yıllarda ikili arasında yaşanan gerginliklerde bu olayın bir etkisinin olup olmadığı araştırılmaya muhtaç bir konu olarak kalacaktır. Öte yandan Enver Paşa üzerine yapılan geniş çaplı istihbarat çalışmaları aynı zamanda Milli Mücadele'ye karşı olan başka grupların da ortaya çıkartılmasını ve tasfiyesini sağlamıştır.

Kaynakça

A-Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (Fihrist Numaraları metin içerisinde verilmiştir)

A-III-7, D-18, A-7-a, D-19, A-III-A, D-19, , A-III-19-a, D-37.

B-Hatırat ve Tetkikler

Artuç, N., (2008). *Cemal Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, TTK Yay., Ankara.

Aydemir, Ş. S., (1992). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Bardakçı, M., (2015). *Enver*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Karabekir, K., (1993). *İstiklal Harbimiz*, (Yayına Haz. Faruk Özerengin), C. II, Emre Yay., İstanbul.

Karabekir, K., (2000a). *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, (Yayına Haz. Faruk Özerengin), Emre Yay., İstanbul.

Karabekir, K., (2000b). *Hayatım*, (Yayına Haz. Faruk Özerengin), Emre Yay., İstanbul.

Karabekir, K., (2000c). *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik?*, (Yayına Haz. Faruk Özerengin), C.I, Emre Yay., İstanbul.

Karabekir, K., (2000d). *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?*, C.III, (Yayına Haz. Faruk Özerengin), C.I, Emre Yay., İstanbul.

Karabekir, K., (2001). *İstiklâl Harbimizde İttihat ve Terakki ve Enver Paşa*, (Yayına Haz. Orhan Hülâgü), C.I ve II, Emre Yay., İstanbul.

Küçük, C., (2002). “Kazım Karabekir”, mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, İstanbul, s. 150-153.

Taşkıran, C., (1999). *Milli Mücadele’de Kazım Karabekir Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.